

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми «РОЗВИТОК ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ЗАСОБОМ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Виконав(ла): студент (ка) 2 курсу,
PO1-M19z групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Марочно Олена Михайлівна
Керівник
Мартіна О.В., кандидат
філологічних наук, доцент
Рецензент
Гордійчук М.С., кандидат
педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Проблема формування мовленнєвих умінь молодших школярів на основі комунікативного підходу до вивчення граматичного матеріалу в теорії і практиці навчання	8
1.1. Сутність комунікативного підходу до вивчення граматичного матеріалу.....	8
1.2. Психолого-педагогічні умови формування мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу.....	15
РОЗДІЛ II. Методика формування мовленнєвих умінь молодших школярів під час засвоєння граматичного матеріалу на засадах комунікативного підходу	25
2.1. Методи і прийоми вивчення граматичного матеріалу на функціональній основі та формування мовленнєвих умінь.....	25
2.2. Типологія вправ та їх систематизація відповідно до етапів розвитку мовленнєвих умінь.....	35
2.3. Результати експериментально-дослідного навчання.....	50
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні перетворення в Україні, викликані інформаційними, глобалізаційними процесами, утвердженням тенденцій суспільства сталого розвитку, зумовлюють необхідність посилення вимог до змісту та якості освіти. З-поміж завдань української лінгводидактики актуалізується потреба розроблення ефективних освітніх технологій, що сприяють не тільки інтенсивному опануванню системи мовних знань, а й виробленню в учнів умінь самостійно здобувати знання в процесі власного творчого пошуку, прагнення підвищувати культуру усного й писемного мовлення.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Нова українська школа, нормативні документи МОН України відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу учнів. У стратегічних документах зазначено, що в новій українській школі не повинно бути зайвого теоретизування, вербального заучування граматичних положень і правил, оскільки для учня природно й набагато легше усвідомлювати нове, здійснюючи власні дослідження – спостерігаючи, експериментуючи, моделюючи мовні явища, й на їхній основі робити висновки, а здобуті знання застосовувати в практичній мовленнєвій діяльності.

Цілком виправданою є значна увага сучасних теоретиків і практиків навчання мови до проблеми формування граматичної компетентності учнів, сформованість якої забезпечує усвідомлення всіх рівнів мовної системи для побудови осмислених зв'язних висловлень, вільне володіння граматичними поняттями, засобами вираження граматичних категорій, уміння комунікативно доречно використовувати граматичні явища в комунікативній діяльності задля розв'язання різноманітних завдань, реалізацію продуктивного спілкування.

Навчання граматики має бути дієвим, інтенсивним і продуктивним, спрямованим не на формальне засвоєння граматичних знань, формування практичних умінь і навичок, а на розвиток в учнів здібностей мислити, у процесі дослідження пізнавати морфологічні й синтаксичні поняття, граматичні явища, закономірності й норми, забезпечуючи активну участь учнів в опануванні граматичної теорії і формуванні в них ключових і предметних компетентностей. У цьому контексті навчання граматики – це не лише засвоєння системи морфологічних і синтаксичних знань, що є інструментальним складником граматичної компетентності учня, а й процесом розвитку особистості, виробленням умінь керувати власною пізнавальною й інтелектуальною діяльністю, передусім на основі усвідомлення універсальних способів пізнання мови.

Відповідно до мети вивчення початкового курсу рідної мови й одного з його розділів граматики «важливе місце в діяльності вчителя займає робота над формуванням поняття про граматичні категорії роду, числа і відмінка різних частин мови» [53, 6]. Вона спрямована на розвиток у молодших школярів умінь правильно користуватися різними формами слів під час спілкування, на вдосконалення граматичного ладу їхнього мовлення.

Категорії роду, числа і відмінка характеризуються розмаїттям значень, форм і функцій, тому вони є досить складними для засвоєння учнями початкових класів і з методичного боку вимагають особливої уваги.

Процес «усвідомлення молодшими школярами лінгвістичної сутності роду, числа і відмінка різних частин мови, їх істотних ознак і особливостей функціонування в мовленні необхідно будувати на функціональній основі» [54, 70].

У вивченні граматичного ладу конкретної мови першорядну роль відіграє кваліфікація його визначальних граматичних понять, у яких знаходиться відображення специфіка зв'язку мислення і мови. У змісті граматичної категорійності відтворюється організація мови як цілісної

системи. Специфіка слова як граматичної одиниці мови полягає в тому, що воно належить і морфологічному, і синтаксичному рівням.

У слові як основній лексичній одиниці мови поєднуються елементи певного граматичного значення з певними типами лексичного значення. Сучасна теорія граматики спрямована на розкриття закономірностей взаємодії граматичних понять із лексичними одиницями різних розрядів у межах певної частини мови.

У вітчизняному мовознавстві зазначена проблема вивчалася під різними кутами зору дослідниками різних часів. Значний внесок у дослідження функціонування мовних одиниць різних рівнів зробили Ф.О. Будагов, В.В. Виноградов, О.М.Пєшковський, О.О. Потебня, О.О. Шахматов, Л.В. Щерба та інші. Проблема застосування функціонального підходу до вивчення граматичних понять є предметом розгляду таких мовознавців, як: О.К. Безпояско, О.В. Бондарко, І.Р. Вихованець, Н.О. Слюсарєва, В.Г. Гак, К.Г. Городенська, Г.О. Золотова, В.М. Русанівський та ін. Важливим питанням граматики і методики її викладання у школі присвячено науково обґрунтовані дослідження В.І. Бадер, Л.О. Варзацької, О.В. Дуднікова, В.А. Каліш, Н.І. Лазаренко, М.Р. Львова, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ, М.М. Шкільника та інших.

Учені-методисти схиляються до того, що засвоєння теоретичних знань не забезпечує практичного оволодіння мовою, не мовні вміння й навички ведуть до мовлення, а мовленнєва діяльність формує відповідні вміння й навички [13, 32], натомість мовні знання розглядаються як підґрунтя для вдосконалення мовлення учнів. Тому стратегія нового напрямку в навчанні рідної мови, на який орієнтують освітні документи, полягає у тому, що “школа повинна готувати не мовознавців-теоретиків, а передусім гуманних, освічених людей, які на належному рівні вміють практично користуватися рідною мовою в найрізноманітніших життєвих ситуаціях” [48].

Відповідно до Концепції та Державного стандарту: «...початковий курс української мови передбачає насамперед не системну лінгвістичну освіту, а

достатній мовленнєвий розвиток і складається з чотирьох змістових ліній – *комунікативної*, яка є домінуючою, *лінгвістичної*, *українознавчої* і *діяльнісної*. Зазначені змістові лінії знайшли відображення в нових програмах з української мови для початкових класів, у яких сформульовано вимоги до мовного і мовленнєвого розвитку учнів».

Категорія комунікативності починає утверджуватися у лінгводидактиці і стає „основною платформою, що об’єднує світову методику” [42, 78]. Комунікативного методу навчання мови присвячені праці В.І. Бадер, Л.О. Варзацької, М.С. Вашуленка, В.Я. Мельничайка, М.І. Пентиліук, Л.В. Скуратівського, М.Г. Стельмаховича, О.Н. Хорошковської та ін. Сучасна наука розглядає освітній процес з української мови як скеровування на розвиток у школярів комунікативної компетентності та мовленнєвих умінь і навичок шляхом активного залучення до розв’язання комунікативних завдань та навчально-мовленнєвої діяльності.

Важливу роль у розв’язанні проблеми застосування комунікативно-функціонального підходу до засвоєння граматичних явищ мови відіграли дослідження в галузі психології і психолінгвістики, зокрема теорія мовленнєвої діяльності (Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв) і теорія поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, Н.Ф. Талізін та ін.).

Але, проблема мовленнєвого розвитку здобувачів початкової освіти на основі комунікативного підходу до вивчення граматичного матеріалу в сучасній лінгводидактиці досі не є достатньо досліджуваною. Недостатній аналіз зазначеної проблеми та недоліки в практиці навчання зумовили *актуальність* нашого дослідження та вибір теми магістерської роботи.

Вона зумовлена кількома факторами:

а) сучасними напрямками в розвитку мовознавства, психолінгвістики та лінгводидактики, що стосуються дослідження функціонування слів у різних граматичних формах, їх ролі у процесі побудови й оформлення висловлювань;

б) недостатнім рівнем сформованості в молодших школярів практичних умінь правильно вживати категорії роду, числа і відмінка частин мови, що позначається на їхньому загальному рівні мовленнєвих умінь і викликає відповідні труднощі під час опрацювання цього граматичного матеріалу в початковій школі;

в) нерозробленістю цієї проблеми в українській лінгводидактиці з погляду сучасних підходів до організації шкільної мовної освіти.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність молодших школярів на уроках української мови в початкових класах.

Предмет дослідження – методика формування граматичних понять в учнів початкових класів.

Мета дослідження – теоретично узагальнити та експериментально перевірити ефективність формування граматичних понять в учнів під час вивчення частин мови на уроках української мови в початкових класах.

У процесі роботи перевірялася **гіпотеза**: процес формування мовленнєвих умінь молодших школярів буде більш ефективним за умови вивчення граматичного матеріалу на засадах комунікативного підходу, що передбачає: 1) з'ясування синтаксичних функцій та граматичних категорій мовних одиниць; 2) вибір таких методів і прийомів опрацювання граматичного матеріалу, які сприяли б осмисленню функцій і норм використання морфологічних категорій у мовленні; 3) види вправ та їх систематизація, спрямованих на поетапне формування мовних і мовленнєвих умінь.

Мета і вихідна гіпотеза конкретизуються в процесі розв'язання таких **завдань** дослідження:

1) опрацювати лінгвістичну, лінгводидактичну та психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження;

2) виявити оптимальні методи і прийоми формування й удосконалення граматичних та мовленнєвих умінь у процесі вивчення граматичного матеріалу;

3) дібрати відповідні види вправ;

4) розробити методику розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу та експериментально перевірити її ефективність.

Для реалізації поставлених мети та завдань було використано такі **методи** дослідження:

а) *теоретичні*: теоретичний аналіз лінгвістичної, психологічної, психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури в розрізі досліджуваної проблеми; аналіз шкільної навчальної літератури та практики; лінгвістичний аналіз функцій граматичних категорій, що вивчаються у початковому курсі рідної мови з метою їх відбору для представлення молодшим школярам; аналіз і узагальнення результатів експериментального дослідження;

б) *емпіричні*: педагогічні спостереження за навчально-виховним процесом; педагогічний експеримент (констатувальні зрізи, формувальний, контрольний), що здійснювався з метою вивчення практичної діяльності вчителів з розвитку мовленнєвих умінь учнів під час опрацювання граматичного матеріалу, перевірки пропонованої методики розвитку мовленнєвих умінь учнів 4-х класів;

в) *статистичні*: кількісний і якісний аналіз здобутих експериментальних даних щодо розвитку мовленнєвих умінь учнів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах комунікативного підходу.

Методологічною основою дослідження є наукові праці лінгвістів і психолінгвістів про взаємозв'язок мислення і мовлення, мови і мовлення; функціональне призначення мови в суспільстві, її роль у розвитку особистості; теорія мовленнєвої діяльності та функція слова в її механізмі.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні методики вивчення граматичних понять у початкових класах, у створенні методичної системи роботи, спрямованої на формування в молодших школярів початкових теоретичних знань про граматичні поняття, необхідні

для розвитку практичних умінь оформлення власних висловлювань, на підвищення рівня культури мовлення учнів початкових класів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці в курсі початкової мовної освіти методики формування граматичних категорій роду, числа і відмінка як засобу формування й удосконалення мовно-мовленнєвих умінь молодших школярів.

Практичне значення. Значна частина дослідного матеріалу (типологія вправ, зразки завдань тощо) можуть прислужитися вчителю в процесі опрацювання граматичного матеріалу та слугувати моделлю для розробки аналогічних завдань щодо інших розділів програми; студентам при написанні курсових робіт, підготовці до практичних занять з методики викладання рідної мови. Впровадження у практику запропонованих завдань та вправ збагатить методику проведення роботи над удосконаленням мовленнєвих умінь учнів, позитивно вплине на ефективність початкового навчання мови в цілому.

Експериментальна база дослідження. Дослідне навчання проводилося на базі ЗОШ №10. Експериментом було охоплено 67 учнів 4-х класів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення випускової роботи обговорювалися на засіданні кафедри теорії і методик початкової освіти, доповідалися на звітній студентській конференції.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У **першому** розділі – “Проблема формування мовленнєвих умінь молодших школярів на основі комунікативного підходу до вивчення граматичного матеріалу в теорії і практиці навчання” – розглянуто теоретичні засади методики формування мовленнєвих умінь під час вивчення граматичного матеріалу на основі комунікативного підходу: зокрема, сутність комунікативного підходу й доцільність застосування його з метою розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення граматичного

матеріалу, розглянуто психолого-педагогічні передумови опанування молодшими школярами граматичного матеріалу та їхнього мовленнєвого розвитку.

У *другому* розділі – “Методика формування мовленнєвих умінь молодших школярів під час засвоєння граматичного матеріалу на засадах комунікативного підходу ” – розкрито методи і прийоми навчання, подано типологію вправ і їх систематизацію, проаналізовано хід та результати дослідного навчання.

У *висновках* сформульовано загальні положення за результатами дослідження.

ВИСНОВКИ

Вивчення граматичного матеріалу на комунікативній основі є актуальною проблемою лінгводидактики. На сучасному етапі розвитку методичної науки з огляду на мету шкільної мовної освіти більше уваги приділяється питанню комунікативної спрямованості навчання рідної мови, а функціональний підхід, який становить базу розвитку мовленнєвих умінь, ще не знайшов належного висвітлення. Проте вивчення та зіставлення особливостей функціонального і комунікативного підходів засвідчило їх взаємозв'язок і взаємозалежність, а отже, дозволило стверджувати, що інтегрування цих двох підходів дає якісно новий напрям, який забезпечує практичну спрямованість навчання граматики, свідоме оволодіння мовою як засобом спілкування, а також слугує надійною основою для формування й удосконалення мовленнєвих умінь учнів. Упровадження функціонально-комунікативного підходу передбачає розкриття функціонального призначення і комунікативних можливостей мовних засобів, формування вмінь свідомо відбирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, що безпосередньо впливає на рівень мовленнєвої компетенції молодших школярів. З огляду на сутність функціонально-комунікативного підходу застосування його в процесі вивчення граматичного матеріалу є доцільним і необхідним, оскільки забезпечує практичну спрямованість навчання граматики, свідоме оволодіння мовою як засобом спілкування.

У процесі аналізу наукових джерел було визначено психолого-педагогічні передумови формування мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу. Ефективність роботи щодо мовленнєвого розвитку в процесі опанування граматики на функціонально-комунікативних засадах забезпечується дотриманням настанов на: максимальну активізацію мислительних процесів учнів; урахування закономірностей функціонування мовних засобів у мовленні; спостереження учнів за спеціально організованим мовним матеріалом; використання ігрових

прийомів; забезпечення мотивації мовлення; організацію ситуативної навчально-мовленнєвої діяльності.

Сучасна лінгвістична теорія про функції частин мови дала змогу уточнити лінгводидактичні засади їх вивчення в початковому курсі рідної мови. Методична інтерпретація і розкриття функціональної ролі частин мови створюють умови для усвідомленого використання учнями мовних одиниць, граматичних категорій та форм з огляду на комунікативну ситуацію, що є важливим для мовленнєвого розвитку молодших школярів. Мовленнєва спрямованість вивчення граматичного матеріалу може бути досягнена шляхом використання спеціального дидактичного матеріалу – насамперед, текстів, які є основою для презентації функцій виучуваних мовних явищ.

Вивчення методичної літератури, аналіз шкільної практики навчання рідної мови у початковій ланці та результати зрізових контрольних робіт молодших школярів засвідчили, що за традиційною системою навчання недостатньо розкриваються функції і комунікативні потенції частин мови та їх граматичних категорій, що спричиняє порівняно невисокий рівень розвитку мовленнєвих умінь випускників початкової школи.

У результаті експериментально-дослідної роботи було визначено основні напрями методичної роботи із засвоєння граматичного матеріалу з тією метою, щоб учні перейшли від інтуїтивного рівня сприймання частин мови та їх граматичних категорій на рівень свідомого їх засвоєння, що є основою формування граматично правильного мовлення. Увага до функціонального призначення і комунікативних можливостей частин мови, граматичних категорій та форм підвищує ефективність процесу формування відповідних практичних умінь і навичок, розвитку усного і писемного мовлення учнів початкових класів.

Вибір методів і прийомів експериментального навчання зумовлений етапами навчання, загальною метою і визначеними в роботі завданнями. На етапі засвоєння мовних знань для усвідомлення учнями функціонального призначення мовних одиниць та їх граматичних категорій доцільними були

спостереження над мовним матеріалом, евристична бесіда, лінгвістична казка, лінгвістичний експеримент, прийоми зіставлення, порівняння. З'ясування функцій мовних одиниць, граматичних категорій та форм сприяло формуванню умінь свідомо ставитись до використання виучуваних частин мови та окремих граматичних засобів. У процесі формування мовно-мовленнєвих умінь пріоритетна роль відводилася практичним методам. Реалізація комунікативного методу мала місце на всіх етапах навчання.

Під час експериментальної методики було дотримано загальнодидактичних принципів активності й свідомості, науковості, доступності, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, практичної спрямованості знань, а також лінгводидактичних принципів комунікативності, функціональності, поетапного підходу до формування мовленнєвих умінь, розвитку чуття мови, які забезпечували вивчення граматичного матеріалу на комунікативній основі та розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів у процесі міжособистісної комунікації.

У ході апробації експериментальної методики було виявлено, що для усвідомлення учнями функціонального призначення граматичних категорій і форм ефективними є спостереження над мовним матеріалом, евристична бесіда, лінгвістична казка, прийом порівняння (зіставлення і протиставлення мовних явищ).

У формуванні мовних і мовленнєвих умінь вирішальну роль відіграють вправи, які мають забезпечувати здатність аналізувати виучувані частини мови, визначати їх функціональне призначення і комунікативну доцільність, конструювати словосполучення і речення, враховуючи лексичну, граматичну сполучуваність і відповідність мовленнєвій ситуації, а також вживати зазначені мовні засоби у власних висловлюваннях.

Аналіз результатів контрольних зрізових робіт засвідчив вищі (в середньому на 12,6 %) показники рівнів сформованості мовленнєвих умінь в

учнів ЕК, ніж в учнів КК, що підтверджує ефективність пропонованої методики.

Таким чином, вивчення розділів “Іменник”, “Прикметник”, “Дієслово” за поданою методикою підтверджує, що порівняно з учнями КК, які навчалися за традиційною методикою, в учнів ЕК за час експериментального навчання значно вдосконалилися мовно-граматичні вміння утворювати граматичні форми; уміння добирати найбільш доцільну мовну одиницю, враховуючи її лексичну і граматичну сполучуваність та відповідність мовленнєвій ситуації; уміння добирати і правильно вживати мовні засоби у власних висловлюваннях з урахуванням їх функцій та комунікативних можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування // Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів : [зб. наукових праць] . Рівне, 2006. С. 45-49.
2. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. К.: АПН, 2000. 316 с.
3. Бадер В.І. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням // Початкова школа. 2000. №8. С. 41-44.
4. Бих І. Мовно-мовленнєвий розвиток учнів початкових класів як необхідна умова успішного навчання. Магістр. 2005. Вип.1. С. 95–98.
5. Варзацька Лариса. Особистісно зорієнтована модель мовленнєвого розвитку особистості / Л. Варзацька // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 1. – С. 17–23.
6. Варзацька Л.О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах: Монографія. – Вид. 2-ге, доп., удосконалене. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. – 312 с.
7. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. Посіб. –К.: Освіта, 2006. –268 с.
8. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 11-14.
9. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове): [Учеб. пособие для вузов по спец. “Рус. яз. и лит.”] / Отв. ред. Г.А. Золотова. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
10. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови // І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. –К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
11. Вихованець І.Р. У світі граматики. – К.: Радянська школа, 1987. – 191 с.

12. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
13. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. / [О. Г. Вирда]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
14. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте // Психология развития ребенка. – М.: Смысл-ЭКМО. 2003. - 326с.
15. Галайда Б. Формування навичок мовленнєвої діяльності / Б. Галайда // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2007. – № 10. – С. 48–60.
16. Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка // Возрастная и педагогическая психология: М.: Изд-во МГУ, 2002. – С. 96-109.
17. Граматика української мови у функціональному висвітленні / За ред. М. Степаненка. – Полтава, 2000. – 120 с.
18. Данилова О. П. Роль ситуативно-моделюючих завдань у формуванні мовленнєвої культури учнів / О. П. Данилова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 10. – С. 2–7.
19. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи. 2018. № 4. С. 40 – 42
20. Дженджеро О. Кооперативне навчання в системі розвитку комунікативних умінь школярів // Дивослово. – 2009. – № 6. – С. 57–59.
21. Дубовик С.Г. Функціональний підхід до вивчення категорії відмінка іменника в початкових класах. Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – К. – 2002. – 20 с.
22. Дудик П.С. Стилїстика української мови: Навч. посібник. - К.: Видавничий центр «Академія» 2005. С. 210-217.
23. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982. 159 с.
24. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія. – Донецьк, 1996. – 437 с.
25. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою України від 05.09. 2017 р.) стаття 1.

26. Заяць Я. М., Онишків О. П. Уроки рідної мови у 4 класі. -Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. - 320 с.
27. Зінченко В.І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах / В.І. Зінченко // Початкове навчання та виховання. - 2006. - №19-21. - С. 35-37.
28. Калмикова Л.О. Функціонально-сміслові типи мовлення як психолінгвістична й методична проблема // Початкова школа. – 2003. – № 3. – С. 10-13.
29. Коба Л. Різномірні домашні завдання з української мови для 3 класу // Початкова школа. 2008. №1. С.17-18
30. Кобевка А. Іменник. Цикл уроків для 3 класу // Початкова освіта. – 2008. -№1. с. 1-13.
31. Колодич О.Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності // Педагогіка і психологія. 2004. № 4. С. 55-60.
32. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. – К. : Шк. Світ, 2008. – 250с. 71
33. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі : Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295с.
34. Крайнова Ж. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях з рідної мови / Ж. Крайнова // Початкова школа. – 2003. – №11. – С. 24–26.
35. Курач Л., Прищепя О. Ситуативні ролі – позитивний фактор розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів / Л. Курач, // Початкова школа. – 2005. – № 10. – С. 30–33.
36. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид. : Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
37. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. 4-е изд. М.: Изд-во МГУ, 1991. – 584 с.

38. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики / А.А.Леонтьев. – 3-е изд. – Москва: Смысл; СПб: Лань, 2003. – 287 с.
39. Лукач С.А. Бесіда на уроках мови: Посібник для вчителя. – К.: Шк. Світ 2001. 110 с.
40. Львов М.Р. и др. Методика преподавания русского языка в начальных классах: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / М.Р. Львов, В.Г. Городецкий, О.В. Сосновская. 2-е изд., испр. – М.: Изд-кий центр «Академия», 2000. – 464 с.
41. Мельничайко О. І. Уроки рідної мови в 3 класах. –Тернопіль: Підручники і посібники. 2004, -296 с.
42. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
43. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих закладів освіти / М.І. Пентилюк, А.Г. Галетова, С.О. Караман та ін. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
44. Михайловська Г.О. Теорія і практика формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів 5-9 класів у процесі вивчення російської мови. – Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання російської мови. – К., 2001.– 36 с.
45. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті // Освіта України. - 2002. - 23 квітня (№33). - С.4-6.
46. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
47. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь на синтаксичній основі // Дивослово. 2004. № 6 С. 8-11.
48. Освітня програма початкової школи в науково-педагогічному проекті «Інтелект України» цикл І (1 – 2 класи) (науковий керівник Гавриш І.В.).2018.

49. Паламар Л.М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: Автореф. ... докт. пед. наук: 13.00.02. К.,1997. 40 с.
50. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови // Дивослово. 2006. № 1. С. 15 - 20
51. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176с.
52. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови // Дивослово / Г. Передрій . – 2005. – № 1 – С. 7-14.
53. Петрук О.М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання російської мови. – К., 2006. – 19 с.
54. Петрук О.М. До проблеми навчання української мови на функціонально-комунікативних засадах // Нова педагогічна думка. – 2003.– №3.– С. 70-71.
55. Плющ М.Я. Відмінок у семантико-граматичній структурі речення: Навчальний посібник. – К.: Київський педагогічний інститут, 1978. 107с.
56. Полевікова О. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови // Початкова школа. 2004. № 3. С. 15–18.
57. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. Київ, 2016. 224 с.
58. Програма з української мови. Система розвивального навчання Ельконіна-Давидова. 1-4 класи. Харків : «Незалежний науково-методичний центр», 2012. 32 с.
59. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 236 с.
60. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
61. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академія,

2009. – 360 с.

62. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови // Дивослово / Л.Скуратівський. – 2005. – № 2. – С. 2-4.

63. Скуратівський Леонід. Вивчення мовної теми як засіб мовленнєвого розвитку учнів // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 7–8.

64. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1987. – №7. – С. 52-62.

65. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін. / За ред М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – С. 205 – 222.

66. Українська мова. Енциклопедія. Редкол. М.П. Зяблюк, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. – Київ: Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.

67. Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах І ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія. К. : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

68. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект: Посібник для вчителів і студентів. К., 2006. 178с.

69. Шевцова Л.С. Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5-7 класи): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – К., 2002. – 17 с.

70. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі // Дивослово. 2004. № 9. С. 10-14.